

ΣΥΓΓΡΑΜΜΑ ΤΗΣ 14^{ΗΣ} ΝΟΕΜΒΡΙΟΥ 2002

ΠΡΟΕΔΡΙΑ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΟΥ ΠΕΡΓΑΜΟΥ ΙΩΑΝΝΟΥ (ΖΗΖΙΟΥΛΑ)

ΝΕΟΤΕΡΗ ΙΣΤΟΡΙΑ. – Οί περί 'Ακαδημίας ιδέες κατά τὸν 19ο αἰῶνα, ὑπὸ τοῦ 'Ακαδημαϊκοῦ κ. Βασιλείου Πετράκου*.

Ἀπὸ τὸ βῆμα τοῦτο ἔχουν ἀκουσθεῖ κατὰ τὸ παρελθὸν λόγοι περὶ τῆς 'Ακαδημίας, περὶ τῆς ιδρύσεώς της καὶ περὶ τῆς ἀποπέρας ιδρύσεως, στὰ παλαιότερα χρόνια, παρόμοιων πνευματικῶν ἰδρυμάτων στὴν Ἑλλάδα. Μὲ τὸ ζήτημα εἶχαν ἀσχοληθεῖ ὁ δημιουργὸς τῆς ἰδικῆς μας 'Ακαδημίας Δημήτριος Αἰγινήτης καὶ ὁ 'Ακαδημαϊκὸς Σωκράτης Κουγέας. Τὴν ἀνακοίνωσή μου θεωρῶ ὡς συνέχεια τῶν λόγων τους καὶ ἐλπίζω ὅτι συμβάλλει λίγο στὴ γνώση τῶν ἀντιλήψεων σημαντικῶν Ἑλλήνων τοῦ 19ου αἰ. ὡς πρὸς τὴν παιδεία καὶ τὴν ἐπιστήμη.

Ἀνάμεσα στοὺς εὐγενεῖς μύθους τοῦ 20οῦ αἰ. εἶναι καὶ ἐκεῖνος κατὰ τὸν ὁποῖο διακαῆς ἦταν ὁ πόθος τῶν Ἑλλήνων τοῦ 19ου αἰ. νὰ ιδρύσουν 'Ακαδημία μέσα στὴν ὁποία θὰ κατοικοῦσαν οἱ Μοῦσες, ὅπως ἀκριβῶς λέγει ὁ Φίλιππος Ἰωάννου στὸ ἐπίγραμμα του. Σὲ τοῦτο ἤθελαν νὰ μιμηθοῦν τίς ξένες 'Ακαδημίες, τῆς Γαλλίας, τῆς Γερμανίας, τῆς Ἰταλίας, χωρὶς νὰ ὑπάρχουν οἱ ἀναγκαῖες προϋποθέσεις γιὰ τὴ λειτουργία της, δηλαδὴ οἱ λογοτέχνες, οἱ ποιητές, οἱ λόγιοι καὶ ἐπιστήμονες σὲ εὖλογο ἀριθμὸ πού θὰ ἔδιναν ὑπόσταση στὴν 'Ακαδημία.

Σωματεῖα καὶ σύλλογοι φιλομούσων μὲ τὴν ὀνομασία 'Ακαδημία ὑπῆρξαν σὲ τόπους τῆς Ἑλλάδος κατὰ τὰ χρόνια τῆς Ἀναγέννησης καὶ ἀργότερα. Πρῶτα στὴν Κρήτη, τῶν Vivi στὸ Ρέθυμνο τὸ 1561, τῶν Stravaganti στὸ Ἡράκλειο ἀργότερο, καὶ τρίτη τῶν Sterili στὰ Χανιά¹.

BASIL PETRAKOS, *The development of thinking on the issue of the creation of an Academy in Greece during the 19th century.*

1. Ν.Μ. Παναγιωτάκη, *Κρητικὸ Θέατρο* (1998) 11 ἐξ., 65 ἐξ. Τοῦ ἰδίου, *Κρητικὴ Ἀναγέννηση* (2002) 32 ἐξ., 103 ἐξ. Εὐχαριστῶ τὸν συνάδελφο κ. Κ. Κριμπᾶ γιὰ τὴν ὑπόδειξη τῶν δύο ἔργων.

Ὑπέρμαχος ἰδρύσεως Ἀκαδημίας, κατὰ μίμηση τῶν ξένων παρομοίων ἰδρυμάτων, ὑπῆρξε κυρίως ὁ Ἀλέξανδρος Ρίζος Ραγκαβῆς, ὁ ὁποῖος τὸ 1842 ἦταν μέλος μόνο μιᾶς καὶ ἕως τὸ 1855, σὲ 13 χρόνια, εἶχε γίνει μέλος σὲ δεκαεῖς Ἀκαδημίες καὶ Ἑταιρεῖες (καὶ ἕως τὸ τέλος τῆς ζωῆς του σὲ 79). Ἡ ἐκλογή του στὶς 16 πρῶτες Ἀκαδημίες ὀφειλόταν στὴν ἔκδοση τοῦ πρώτου τόμου τοῦ ἔργου του *Antiquités Helléniques*, μιᾶς μεγάλης συλλογῆς ἀρχαίων ἐπιγραφῶν. Τὸ ἔργο αὐτὸ εἶχε τύχει τότε θερμῆς ὑποδοχῆς στὸ ἐξωτερικόν, ἐνῶ στὸ ἐσωτερικὸ δέχτηκε πικρόχολες βολές ἀπὸ τὸν Κυριακὸ Πιττάκη.

Ὁ Δημήτριος Αἰγινήτης στὸ λόγο του, κατὰ τὴν ἐναρκτήριον συνεδρία τῆς Ἀκαδημίας στὶς 25 Μαρτίου 1926² μνημονεύει ὡς προδρόμους τῆς δικῆς μας τὶς δύο Ἀκαδημίες ποὺ εἶχαν ἰδρυθεῖ στὴν Κέρκυρα. Τὸ 1636 ἰδρύθηκε ἡ Ἀκαδημία τῶν Ἐξησφαλισμένων (*degli Assicurati*) καὶ λίγο ἀργότερα τῶν Γονύμων (*Dei Ferteli*). Τὸ 1732 γεννιέται τρίτη Ἀκαδημία, ἡ τῶν Περιπλανωμένων «*Quos Phoebus vocat errantes*», τὸ 1808 ἰδρύεται ἡ Ἴονιος Ἀκαδημία ἀπὸ τὸν Ἰωάννη Καποδίστρια ἡ ὁποία τὸ 1824 ἐπανιδρύθηκε ἀπὸ τὸν Λόρδο Γκύλφορντ ὡς Πανεπιστήμιο³.

Ἦδη ἀπὸ τὸ 1934 ὁ Σωκράτης Κουγέας εἶχε ἀνακοινώσει τὴν κατὰ τὸ 1824 σχεδίαση ἰδρύσεως Ἀκαδημίας στὴν ἐπαναστατημένη Ἑλλάδα⁴. Ἡ Ἀκαδημία αὐτὴ δὲν θὰ ἦταν ἐκπαιδευτήριον ὅπως ἡ Ἀθωνιάς, ἡ Πατμιάς καὶ ἡ Ἴονιος, ἀλλὰ ἱδρυμα ὅπως περίπου ἡ ἰδική μας Ἀκαδημία καὶ σκοπὸς τῆς θὰ ἦταν ἡ καλλιέργεια τῶν γραμμάτων καὶ ἡ πρόοδος τῶν ἐπιστημῶν. Τριάντα ἕνα εἶναι τὰ πρόσωπα ποὺ ὑπογράφουν τὴν ἀναλυτικὴ πρόταση ἰδρύσεώς της πρὸς τὸ Βουλευτικὸ Σώμα, ἡ ὁποία ἂν καὶ συζητήθηκε δὲν πραγματοποιήθηκε, διότι τὰ προβλήματα τοῦ τόπου τὰ χρόνια ἐκεῖνα ἐπισκίαζαν κάθε τι τὸ ὁποῖο δὲν βοηθοῦσε στὴ διάσωση τῶν Ἑλλήνων ἀπὸ τὸν ἐχθρό. Μεταξὺ τῶν συντακτῶν τῆς πρότασης ἦσαν ὁ Ἰωάννης Κωλέττης, ὁ Ἄνθιμος Γαζής, ὁ Γρηγόριος Κωνσταντᾶς, ὁ Νεόφυτος Βάμβας καὶ ἄλλοι λόγιοι καὶ ἀγωνιστές. Ἀνάμεσά τους ὁ Γεώργιος Αἰνιάν, ὁ Γεώργιος Γεννάδιος, ὁ Ἀναστάσιος Πολυζωίδης καὶ ὁ Δρόσος Μανσόλας θὰ γίνουν, δεκατρία χρόνια ἀργότερα, τὸ 1837, ἰδρυτικὰ μέλη τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας.

Ἀλλὰ καὶ πανεπιστήμιο ἐπείγονταν οἱ Ἕλληνες τῆς Ἐπαναστάσεως νὰ δημι-

2. ΠΑΑ 1, 1926, 31-43.

3. Ν. Παναγιωτάκης, Κρητικὸ Θέατρο 42 σημ. 68, περὶ τῶν Ἀκαδημιῶν τῆς Κέρκυρας, οἱ ὁποῖες εἶναι μεταγενέστερες τῶν τῆς Κρήτης.

4. ΠΑΑ 9, 1934, 14-22.

ουρηγήσουν. Ὁ Νικόλαος Δραγούμης⁵ διασώζει τὴ φράση τοῦ Καποδίστρια: «Θέλετε πανεπιστήμιον, ἀλλ' ἔχετε ἀχροατήριον ἢ καὶ καθηγητάς;».

Πέντε χρόνια μετὰ τὸν φόνου τοῦ Κυβερνήτου, κατὰ τὸ τέλος τοῦ 1836, ἰδρύεται ἡ Φιλεκαπαιδευτικὴ Ἑταιρεία. Τὸν Ἰανουάριον τοῦ 1837 γεννιέται ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρεία καὶ τὸν Ὀκτώβριον τῆς ἰδίας χρονιᾶς τὸ Πανεπιστήμιον. Ἐντεκα χρόνια ἀργότερα, τὸ 1848, ὁ Ἀλέξανδρος Ῥαγκαβῆς, Γραμματεὺς τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας, σὲ συνεργασία μὲ μέλη τῆς ἐδῶ, καὶ μόλις δέχρονος, Γαλλικῆς Ἀρχαιολογικῆς Σχολῆς, ἀλλάζει τὸν Ὀργανισμὸ τῆς Ἑταιρείας. Ἡ καινοτομία τοῦ νέου Ὀργανισμοῦ εἶναι ὅτι τὰ μέλη τῆς Ἑταιρείας χωρίζονται σὲ δύο κατηγορίες: στὰ συντελεῖ, ἀπριορίστου ἀριθμοῦ, πού πλήρωναν συνδρομὴ καὶ στὰ βουλευόμενα τὰ ὁποῖα συνέτρεχαν τὴν Ἑταιρεία μὲ τίς ἐπιστημονικὰς τοὺς γνώσεις καὶ ἐργάζονταν γιὰ τὴν ἔκδοσιν ὑπομνημάτων, δηλαδὴ ἐπιστημονικὰς ἀνακοινώσεις. Τὰ βουλευόμενα μέλη ἦσαν μέχρι 30, καὶ δὲν πλήρωναν συνδρομή.

Στὸν νέο Ὀργανισμὸ γίνεται παραπομπὴ στὴ μέλλουσα Ἀκαδημία, τὴν ὁποία, κατὰ τὸν Ῥαγκαβῆ, ὑποκαθιστοῦσαν τὰ βουλευόμενα μέλη. Λέγεται λοιπὸν ὅτι «μέχρις οὗ ἡ Κυβέρνησις ἀποφασίσει περὶ συστάσεως ἐθνικῆς Ἀκαδημίας, τὰ βουλευόμενα μέλη θέλουσι καλεῖσθαι Σύλλογος τῶν βουλευομένων μελῶν τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας». Εἶναι φανερό πὺς ἤλπιζε, ὅτι ἡ ὑποθετικὴ μελλοντικὴ Ἀκαδημία θὰ εἶχε ὡς μέλη τῆς τὰ μέλη τοῦ Συλλόγου.

Ὁ Σύλλογος ἦταν μικρογραφία ἀρχαιολογικῆς Ἀκαδημίας. Τὰ μέλη τῆς ἦσαν ὑποχρεωμένα νὰ συντάσσουν ὑπομνήματα τὰ ὁποῖα διαβάζονταν κατὰ τίς συνεδρίες τοὺς. Πρῶτα μέλη ἦσαν γνωστότατα πρόσωπα τοῦ 19ου αἰῶνος, ὁ Κωνσταντῖνος Οἰκονόμος ὁ ἐξ Οἰκονόμων, ὁ Ἰάκωβος Ῥίζος Νερουλός, ὁ Σκαρλᾶτος Βυζάντιος, ὁ Κυριακὸς Πιττάκης, ὁ Γεώργιος Τυπάλδος, ὁ Γεώργιος Γλαράκης, ὁ Ἐδουάρδος Schaubert, ὁ Ἰωάννης Κοκκῶνης, ὁ Κωνσταντῖνος Φρεαρίτης, ὁ Ἀλέξανδρος Ῥίζος Ῥαγκαβῆς. Στούς ὑποψηφίους γιὰ μέλη τοῦ Συλλόγου ἦταν ἀκόμη ὁ Κωνσταντῖνος Ἀσώπιος, ὁ Θεόδωρος Μανούσης, καθηγητὴς τῆς ἱστορίας στὸ Πανεπιστήμιον, καὶ ὁ Κωνσταντῖνος Παπαρρηγόπουλος, τότε καθηγητὴς τοῦ Γυμνασίου, ὁ Νεόφυτος Βάμβας καὶ ὁ Παναγιώτης Εὐστρατιάδης.

Ὁ χαρακτήρας τοῦ Συλλόγου ἦταν καθαρὰ ἐπιστημονικὸς μὲ ἔμφαση στὴ φιλολογία, τὴν ἀρχαιολογία, τὴν ἀρχιτεκτονικὴ μὲ τὸν Schaubert καὶ τὴν παιδαγωγικὴ καὶ τὴν ἐκπαίδευσιν μὲ τὸν Κοκκῶνη. Ὁ Ἰάκωβος Νερουλός, ὁ ὁποῖος θὰ πεθάνει

5. Ἱστορικαὶ Ἀναμνήσεις Α' (Ἑρμῆς, Ἀθήνα 1973), 77.

τὴν ἐπόμενη χρονιά 1849 στὴν Κωνσταντινούπολη, ἦταν καὶ γραμματολόγος καὶ λογοτέχνης, ἀλλὰ τὴ δεύτερη ιδιότητά του δὲν τὴν πρόβαλε, ὅπως καὶ ὁ Ἀλέξανδρος Ῥαγκαβῆς, ἀξιωματικὸς τοῦ πυροβολικοῦ, ποὺ φανερώθηκε ὡς ποιητὴς ἤδη ἀπὸ τὸ 1830. Καλλιεργοῦσαν καὶ οἱ δύο τὴν τέχνη τοῦ λόγου, ἀλλὰ τὸ ἰδανικὸ τους ἦσαν τὰ ἐνδοξα καὶ σοφὰ ἰδρύματα τῆς Εὐρώπης, ἡ Ἀκαδημία τῶν Ἐπιστημῶν τοῦ Βερολίνου καὶ ἡ Académie des Inscriptions et Belles Lettres τοῦ Παρισιῦ.

Ἡ ἀρχὴ τοῦ Συλλόγου ἦταν ἐνθουσιώδης. Ἐγιναν ἐννέα συνεδρίες του καὶ διαβάστηκαν σ' αὐτὲς ἐννέα ὑπομνήματα, τοῦ Πρόκες Ὅστεν, τοῦ Πιττάκη, τοῦ Εὐαθρίου Λάνδερερ, τοῦ Burnouf, τοῦ Σκαρλάτου Βυζαντίου, *Περὶ πτωχοπροδρομικῶν ποιημάτων* καὶ τοῦ Γεωργίου Τυπάλδου, *Περὶ τοῦ ἰνδικοῦ βίου καὶ τῆς ἰνδικῆς Φιλοσοφίας*.

Τὸν Ἰανουάριο τοῦ 1851 ὁ Ἀλέξανδρος Ῥαγκαβῆς παραιτεῖται ἀπὸ τὴν Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρεία, τῆς ὁποίας ἦταν Γραμματεὺς, καὶ ἀπὸ τὸν Σύλλογο. Τὴν παραίτησή του αἰτιολογεῖ μὲ τὴν πτώση τοῦ ἐπιστημονικοῦ ἐπιπέδου τοῦ Συλλόγου⁶.

«Ἡ ἰδέα καὶ ὁ σκοπὸς τοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Συλλόγου ἦταν νὰ ὑπάρξει σῶμα ἀνδρῶν τῶν μάλιστα ἢ περὶ τὴν ἀρχαιολογίαν ἢ περὶ τὴν ἀρχαίαν καὶ μέσην ἱστορίαν ἐπιστημόνων, οἵτινες νὰ συντρέχωσι τὴν ἑταιρείαν διὰ τῶν γνώσεων αὐτῶν καὶ νὰ ἐκδίδωσιν ὑπομνήματα. Ἡ εἰσαγωγὴ εἰς τὸ σῶμα τοῦτο ἀνθρώπων ἢ μὴ ἐχόντων μίαν τῶν δύο τούτων εἰδικότητων εἰς βαθμὸν τοσοῦτον ἔξοχον, ὥστε νὰ δικαιωθῇ τὴν προτίμησιν αὐτῶν καὶ τὴν ἰσότητι τῆς ἐκλογῆς τῶν διάρκειαν, ἢ δι' ἄλλον τινὰ λόγον μὴ δυναμένων νὰ συντρέξωσιν ἐνεργῶς εἰς τὸ πρῶτιστον τοῦ Συλλόγου ἀντικείμενον, τὴν συγγραφὴν ὑπομνημάτων, καταστρέφει κατὰ τὴν ἐμὴν δόξαν ἐντελῶς τὸν χαρακτῆρα αὐτοῦ, καὶ καθιστᾷ τὴν σύστασίν του ἄσκοπον καὶ τὴν εὐδωσίην του ἀδύνατον».

Ἐνῶ σκοπὸς τοῦ Ῥαγκαβῆ ἦταν ἡ ἱδρυσις Ἀκαδημίας, ἀποφεύγει νὰ χαρακτηρίσει τὸν Σύλλογο μὲ τὸ ὄνομα αὐτό. Ἐπιθυμία του ἦταν ἡ Ἀκαδημία νὰ ἀποτελεῖ ἐπίσημο, κρατικὸ Ἰδρυμα, ὅπως τὸ Πανεπιστήμιο, γιατί θὰ εἶχε μεγαλύτερο κύρος. Ἡ ἀποψη αὕτη θὰ κυριαρχεῖ καὶ στὰ ἐπόμενα χρόνια.

Τὸ 1856 ἀναγγέλλεται ἀπὸ τὴν ἐφημερίδα *Ἥλιος* ἡ δωρεὰ τοῦ Σίμωνος Σίνα γιὰ τὴν οἰκοδόμησις τοῦ μεγάρου τῆς Ἀκαδημίας τῶν Ἐπιστημῶν. Ὁ Στέφανος Α. Κουμανούδης, 37 ἐτῶν τότε, δημοσιεύει σὲ ἀθηναϊκὴ ἐφημερίδα⁷ ἐκτενῆ διατριβὴ

6. Ἀρχεῖο Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας 147/1851.

7. Ὁ Φιλόπατρις, 6 Ἰουλίου 1856.

κατά τῆς ιδρύσεως τῆς Ἀκαδημίας. Ἀρχίζοντας τὸ κείμενό του δίνει καὶ τὸν ὅρισμό τῆς Ἀκαδημίας σύμφωνα μὲ τὸν ὁποῖο εἶναι «σύλλογος ἀνδρῶν ἐξόχων κατὰ τὴν ἐπιστήμην, οἵτινες συνέρχονται πλεονάκις τῆς ἐβδομάδος ἢ τοῦ μηνός, ἀνακοινοῦσιν ἀλλήλοις τὰς βαθείας αὐτῶν μελέτας καὶ ἀποκαλύψεις, προκηρύττουσι ζητήματα κατὰ καιροὺς ἐπιστημονικά, κρίνουσι τὰς λύσεις αὐτῶν τὰς πεμπομένας ἔξωθεν, βραβεύουσιν αὐτάς ἐκ τῶν χρηματικῶν πόρων τοῦ καθιδρύματος, ἐκπέμπουσιν ἀποστολάς ἐξ ἀνδρῶν προσφόρων εἰς ἐρεῦνας παντοίας, δίδουσι τοῖς ἀποστελλομένοις ὁδηγίας, ἀκούουσιν αὐτῶν τὰς ἐκθέσεις ἐπανερχομένων κτλ., κτλ. συντόμως δὲ εἰπεῖν, σκοπὸς κύριος τῶν Ἀκαδημιῶν εἶναι ἡ τῆς ὅλης ἐπιστήμης προαγωγή, οὐχὶ δὲ ἡ μόρφωσις ἐιδικῶν ἐπιστημόνων ἀνδρῶν, ὧν ποιεῖται χρῆσιν ἀμέσως τὸ κράτος».

Ὁ Κουμανούδης ἀναλύει συστηματικὰ τὴν ἀποψή του, ἀρχίζοντας ἀπὸ τὸ κύριο: «Ἄν θέλωμεν νὰ εἴμεθα φιλαλήθεις, πρέπει νὰ εἴπωμεν, ὅτι ἀνάγκη ἔχομεν μᾶλλον ἀλλοίωιν διδακτικῶν καθιδρυμάτων ἢ καὶ τελειοποιήσεως τῶν ἤδη ὑπαρχόντων, οὐχὶ δὲ Ἀκαδημίας». Θεωρεῖ τὴν ἰδρυση Ἀκαδημίας ὅχι ὡς ἱκανοποίηση πραγματικῆς ἀνάγκης ἀλλὰ ὡς ἀποτέλεσμα τῆς τάσης τῶν Ἑλλήνων οἱ ὁποῖοι τείνουν «πρὸς τὰ ἀνώτερα μετὰ φιλοτιμίας καὶ φιλοδοξίας οὐ τῆς τυχύσεως». Διερωτᾶται ἂν ὑπάρχουν οἱ ἱκανοὶ ἄνδρες ποὺ θὰ γίνουν ἀκαδημαῖκοι καὶ μνημονεύει τὴν κοινὴ ἀποψὴ σύμφωνα μὲ τὴν ὁποία ἡ συνένωση διαφόρων συλλόγων, ἱατρικοῦ, φυσικοῦ, ἀρχαιολογικοῦ, στὰ μέλη τῶν ὁποίων θὰ προστεθοῦν οἱ θιασῶται τῆς φιλοσοφίας, τῆς φιλολογίας καὶ τῆς πολιτικῆς, μποροῦν νὰ ἀπαρτίσουν τὴν Ἀκαδημίαν. Ἀρνεῖται ὅτι ὅλοι αὐτοὶ οἱ σύλλογοι καὶ τὰ ἄτομα εἶναι δυνατόν νὰ συμβάλουν στὴν προκοπὴ τῆς μελλοντικῆς Ἀκαδημίας καὶ καταλήγει, «ὅτι ἐκ μικρῶν ἤρξαντο καὶ οἱ τανῦν ἀκμάζοντες ἐν πάσῃ σοφίᾳ Εὐρωπαῖοι - - - ἀλλ' οὐχὶ ἐκ τοῦ μηδενός». Πιστεύει ὅτι ἐκτὸς τῆς φιλοτιμίας μερικῶν, κύριος λόγος εἶναι ἡ ἀποτυχία τῶν συλλόγων νὰ δημιουργήσουν ἐπιστημονικὸ ἔργο. Τὸ γεγονός αὐτὸ ὠθεῖ μερικοὺς νὰ θέλουν τὴ συνένωση τῶν συλλόγων σὲ μορφή Ἀκαδημίας, ὥστε διὰ τῆς ἐνώσεως νὰ ἀλληλοδυναμωθοῦν. Ἄλλος λόγος εἶναι ἡ κατὰ τὸ παράδειγμα ξένων Ἀκαδημιῶν, Γαλλικῆς, Ἰταλικῆς, ρύθμιση τῶν γλωσσικῶν πραγμάτων. Ὁ Κουμανούδης δὲν δέχεται ὅτι ἡ γλῶσσα εἶναι δυνατόν νὰ ρυθμισθεῖ ἀπὸ Ἀκαδημαῖκούς. Κρίνει ὅμως ὅτι μπορεῖ ἡ Ἀκαδημία νὰ εἶναι ὠφέλιμη στὸν γλωσσικὸ τομέα ἂν «περιορισθῇ εἰς ἐρεῦνας περὶ γλώσσης Ἑλληνικῆς καὶ τοῦ ὑπάρχοντος γλωσσικοῦ αὐτῆς πλούτου, ἂν κάμῃ αὐτὴ ἡ διατάξῃ νὰ γίνωσι λεξικά ὅρων τεχνικῶν καὶ λεξικά ἄλλα τῆς ὁμιλουμένης περιληπτικώτατα, λαμβανομένων ὑπ' ὅψιν ὅλων τῶν διαλεκτικῶν παρ' ἡμῖν διαφορῶν, ἂν ἐπὶ τε τῷ σκοπῷ τούτῳ καὶ ἐπὶ ἄλλῃ ἱστορικῇ χρήσει συνάξῃ καὶ ἐκδώσῃ χρονικὰ ἀνέκδοτα, διπλώματα, δημοτικὰ ἄσματα, παροιμίας κτλ. Οὕτω πως ἐνεργοῦσα, νομίζομεν, ὅτι ὠφελεῖ ἡ Ἀκαδημία, οὐχὶ δὲ ἐκ τρίποδος προφητικοῦ ἀποφαινομένη περὶ ὕψους καὶ συντάξεως καὶ κανονίζουσα οὕτω τὰ φύσει δυσκανόνιστα, ἅπερ μόνος ὁ χρόνος ὁ

μακρὸς καὶ ἡ χρῆσις καὶ ἡ αἴσθησις τῶν πολλῶν ἀσφαλῶς καὶ ἀκραδάντως νομοθετοῦσι».

Εἶναι ἄξιο προσοχῆς ὅτι ὁ γενικὸς ὁρισμὸς τοῦ ἔργου τῆς Ἀκαδημίας συμπίπτει ἀπολύτως μὲ τὸ ἔργο ποὺ ἐπετέλεσε τὸ Ἰδρυμὰ μας. Δὲν ἐξέδωσε βέβαια τὰ σύντομα λεξικά, εἰδικῶς τῆς ὁμιλουμένης, ἴσως γιατί ἐπιθυμοῦσε τὰ μεγάλα καὶ τὰ πολὺ ὑψηλὰ καὶ τὰ δυσκατόρθωτα. Ἀπέφυγε ἐπίσης ἡ Ἀκαδημία καὶ τὴν ἔκδοση γραμματικῆς καὶ περιορίστηκε, πλαγίως, στὶς γνωστὲς ἀπλοποιήσεις τῆς γραφομένης νεοελληνικῆς, ἔργο ποὺ κατακρίθηκε ὡς ἡμίμετρο καὶ ὡς ἄτολμο. Παρὰ τὴν ἀντιδραστικὴ τάση πολλῶν παλαιῶν μελῶν της, ὡς πρὸς τὸ γλωσσικὸ ζήτημα, γιὰ γνωστοὺς λόγους δὲν ἐπενέβη εὐθέως στὰ γλωσσικὰ πράγματα. Ἄλλωστε ἐξ ἀρχῆς ἐξέχοντα μέλη της ἦσαν πρόσωπα ἀντίθετα πρὸς τὴν ἀντιδραστικὴ τάση λίγων ποὺ ἔδωσαν στὴν Ἀκαδημία τὸν χαρακτηρισμὸ τοῦ ἀπολιθωμένου ιδρύματος.

Στις 2 Αὐγούστου 1859 θεμελιώθηκε τὸ μέγαρο τοῦτο τῆς Ἀκαδημίας. Γιὰ τὸ μεγάλο αὐτὸ γεγονὸς ὁ Γεώργιος Τερτσέτης, ἀρχαιοφύλαξ τότε τῆς Βουλῆς, συνέθεσε ὠδὴ, σὲ σαπφικὸ μέτρο⁸. Στὴν ὠδὴ φαίνεται ἡ ἄλλη πλευρὰ τῶν ἀντιλήψεων τῶν Ἑλλήνων τοῦ 19ου αἰ. γιὰ τὴν Ἀκαδημία, ἡ ἰδεαλιστικὴ. Τιμᾷ ὁ ποιητὴς τὸν δωρητὴ μὲ λίγες λέξεις:

Θεία ἐπιστήμη! οἰκοδομεῖ ναὸν Σου
Φιλόμουσος πολίτης τῆς Ἑλλάδος·
Ταῖς παλαιαῖς ταῖς δόξαις ν' ἀναστήσῃ
Ἐχει βουλή.

Ὁ Τερτσέτης δὲν μνημονεύει στὴν ὠδὴ τοῦ τῇ λέξῃ Ἀκαδημία, ὅπως ἄλλωστε καὶ ὁ Φίλιππος Ἰωάννου στὸ ἐδῶ ἐπίγραμμα τοῦ⁹. Καλεῖ ὅμως τοὺς μελλοντικὸς κατοίκους τοῦτο τοῦ παλατιοῦ νὰ δοξάσουν τὴν ἑλληνικὴ φυλὴ:

Κάμετε, τὰ μυστήρια τῆς σοφίας
Νὰ ἱεουργοῦν εἰς τὸν ναὸν τοῦ Σίνα

8. Σωκράτους Β. Κουγέα, Ἡρωϊκὰ κείμενα τοῦ Ἀγῶνος, ΠΑΑ 1953, 109. Ἀναδημοσίευση: Πανηγυρικοὶ λόγοι Ἀκαδημαϊκῶν γιὰ τὴν 25ῃ Μαρτίου 1821 (ἐκδ. Ἰδρύματος Οὐράνη 1977), 445.

9.
Μοῦσαι ἑλευθερίας συνόμιλοι αἶ τ' ἀπόδημοι
ἐπλάζοντο χρόνον μακρὸν ἐπ' ἄλλοτρίης
ἔμπαλι νοστήσασαι ἐς Ἑλλάδα πολυπόθητον
δῶρ' αὖ Ἑλλήνων παισὶ νέμουσι φίλα.

Καλοὶ ἱερεῖς· πάλε ἡ φυλή μας νᾶναι
Δόξα τῆς Γῆς.

Ἔως ἐδῶ ἡ ἀφήγησή μου ἦταν χρονολογικὴ περιπλάνηση σὲ πράγματα λίγῃ πολὺ γνωστά. Γιὰ τὴν ἱστορία τῶν περὶ Ἀκαδημίας ἰδεῶν ὑπάρχουν ἀκόμη στοιχεῖα, λίγα ἀπὸ τὰ ὁποῖα ἀκολουθοῦν.

Στὸ Ἀρχεῖο τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας σώζεται ἐντυπο Σχεδίου Ὁργανισμοῦ Ἑλληνικοῦ Φιλολογικοῦ Συνεδρίου. Ἀποτελεῖται ἀπὸ 35 ἄρθρα, χρονολογεῖται στὶς 12 Ἰουνίου 1867 καὶ ὑπογράφεται ἀπὸ τὸν Φίλιππο Ἰωάννου, τὸν Εὐθύμιο Καστόρχη, τὸν Νικόλαο Σαρίπολο, τὸν πατέρα φυσικά, καὶ τὸν Ἀγγελο Βλάχο, τὸν παπποῦ τοῦ δικοῦ μας. Τὸ σημαντικὸ τοῦ ἐνδιαφέροντος αὐτοῦ ἐντύπου εἶναι ὅτι βρίθκει χειρογράφων σχολίων τοῦ Στεφάνου Α. Κουμανούδη. Τὸ ὅλο δημοσιεύθηκε προσφάτως στὴν πρώτη συστηματικὴ βιογραφία τοῦ μεγάλου Γραμματέως τῆς Ἑταιρείας¹⁰. Πλὴν τοῦ ἐντύπου σώζεται καὶ σημείωμα τοῦ Κουμανούδη στὸ ὁποῖο διηγεῖται τὴν ἀρχὴ τοῦ ζητήματος. Λέγει λοιπὸν ὁ Κουμανούδης, ὅτι στὶς 25 Μαΐου 1867, πρὶν ἀπὸ 135 χρόνια, ἔπειτα ἀπὸ πρόσκληση τοῦ Ὑπουργοῦ Παιδείας Χαρ. Χριστοπούλου, συνεδρίασαν στὸ Ὑπουργεῖο 18 πρόσωπα στὰ ὁποῖα τέθηκε ὑπ' ὄψει κείμενο «σχεδίου Ἀκαδημίας ρυθμιζούσης τὰ τῆς ἐλληνικῆς γλώσσης». Τὰ πρόσωπα αὐτὰ γνωστότατα καὶ σήμερα ἀποτελοῦν ἐξέχουσες μορφές τοῦ ἐλληνικοῦ 19ου αἰ. καὶ ἦσαν, μεταξύ ἄλλων, ὁ Κων. Ἀσώπιος, ὁ Σπυρ. Φιντικλῆς, ὁ Στ. Κουμανούδης, ὁ Εὐθ. Καστόρχης, ὁ Δημ. Βερναρδάκης, ὁ Κων. Παπαρρηγόπουλος, ὁ Θεόδ. Ὁρφανίδης, ὁ Παῦλος Καλλιγᾶς, ὁ Κων. Κοντογόννης, ὁ Μιλτ. Βενιζέλος, ὁ Ἀνδρ. Μάμουκας, ὁ Ἀγγ. Βλάχος, ὁ Παν. Εὐστρατιάδης καὶ ὁ Μάρκος Ρενιέρης.

Μετὰ ἀπὸ διῶρη συζήτηση ὁ Φιντικλῆς, ὁ Κουμανούδης, ὁ Οἰκονομίδης καὶ ὁ Καλλιγᾶς ἀποχώρησαν, γιατί δὲν θεώρησαν τὴν Ἀκαδημία δυνατὴ ἢ χρήσιμη ἢ ἔγκαιρον. Ἀντιθέτως ὁ Σαρίπολος, ὁ Βερναρδάκης, ὁ Κόκκινος καὶ ὁ Βλάχος μίλησαν ὑπὲρ τῆς Ἀκαδημίας ἐνῶ ὁ Ἀσώπιος, ὁ Καστόρχης καὶ ὁ Μητσόπουλος ἦσαν ἀμφίροποι. Ἀποτέλεσμα τῆς συναντήσεως ὑπῆρξε τὸ σχέδιο Ὁργανισμοῦ Ἑλληνικοῦ Φιλολογικοῦ Συνεδρίου ποὺ μνημόνευσα. Ἀλλάξε δηλαδὴ ἡ ὀνομασία τοῦ ἀπὸ Ἀκαδημία σὲ Συνέδριο. Ἴσως ἦταν κι αὐτὸ ἓνας ἀρχαῖσμός τοῦ Φιλίππου Ἰωάννου. Ἡ σύνδεση μὲ τὴν Ἀκαδημία τοῦ Πλάτωνος θὰ γίνει ἀργότερα.

10. Σοφίας Ματθαίου, Στέφανος Ἀ. Κουμανούδης (1818-1899). Σχεδιάγραμμα βιογραφίας (Ἀθήναι 1999), 168-176.

Στὸ πρῶτο ἄρθρο τοῦ σχεδίου Ὁργανισμοῦ ὀρίζεται ὁ σκοπὸς τοῦ μελλοντικοῦ ιδρύματος: «Συνιστᾶται ἐν Ἀθήναις Ἑλληνικὸν Φιλολογικὸν Συνέδριον, κύριον σκοπὸν αὐτοῦ ἔχον τὴν ρύθμισιν, διαμόρφωσιν καὶ τὸν πλουτισμὸν τῆς νέας ἑλληνικῆς γλώσσης διὰ προσφόρου, γραμματικῶν καὶ ἄλλων γλωσσικῶν ζητημάτων, συζητήσεως καὶ λύσεως, δι' ἧς θέλει παρασκευασθῇ ἡ σύνταξις κοινῆς γραμματικῆς, καὶ ἔτι διὰ συλλογῆς καὶ ἀναγραφῆς λέξεων καὶ φράσεων χρησίμων εἰς σύνταξιν κοινου καθ' ἡμᾶς γλώσσης λεξικοῦ».

Στὸ δεύτερο ἄρθρο ἐπεκτείνεται ὁ σκοπὸς τοῦ Συνεδρίου, διότι ὀρίζεται ὅτι «πλὴν τοῦ ἐν τῷ προηγουμένῳ ἄρθρῳ κυρίου αὐτοῦ σκοποῦ, τὸ Συνέδριον ἀσχολεῖται καθόλου περὶ τὴν ἐξέτασιν τῆς νέας ἑλληνικῆς γλώσσης ἐκ πάσης αὐτῆς ὀψεως».

Τὰ ὑπόλοιπα ἄρθρα τοῦ σχεδίου περιέχουν τὴν πλήρη ὀργάνωσιν μιᾶς Ἀκαδημίας ἔστω καὶ ἂν ὁ σκοπὸς τῆς περιορίζεται στὴ γλώσσα καὶ μόνον. Ἔχουμε, ὅπως εἶναι προφανές, μία ἀπόπειρα μίμησης τῆς Académie Française ἡ ὁποία ιδρύθηκε στίς 29 Ἰανουαρίου 1635, μὲ σκοπὸ νὰ παρασκευάσῃ τὸ λεξικό, τὴ γραμματικὴ, τὴν ποιητικὴ καὶ τὴ ρητορικὴ τῆς γαλλικῆς γλώσσας.

Τὸ ἐν σχεδίῳ συνέδριον ἔχει 15 τακτικὰ μέλη καὶ ἀορίστου ἀριθμοῦ ἀντεπιστέλλοντα. Τὰ προσόντα τῶν μελῶν ὀρίζονται ἐπακριβῶς. Πρέπει νὰ διαμένουν στὴν Ἀθήνα, νὰ ἔχουν ἐκδόσει ἐπιστημονικὸ σύγγραμμα, «δόκιμον κατὰ τε τὴν ὕλην καὶ τὸ εἶδος», νὰ ἀσχολοῦνται μὲ τὴ σπουδὴ τῆς ἀρχαίας καὶ τῆς νεώτερης ἑλληνικῆς φιλολογίας καὶ νὰ ἔχουν ἀποδείξει ἐμπράκτως «τὸ ἐπιτυχές τῆς τοιαύτης αὐτῶν ἀσχολίας».

Τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ θνησιγενοῦς αὐτοῦ σχεδίου ιδρύσεως τῆς Ἀκαδημίας βρίσκεται ἀφ' ἑνὸς στὴν σαφῇ τάσιν τῶν τεσσάρων πού τὸ ὑπογράφουν, Φιλίππου Ἰωάννου, Καστόρχη, Σαριπόλου, Βλάχου καὶ τοῦ Ὑπουργοῦ Χριστοπούλου, ὁ ὁποῖος τὸ ὑποστήριξε, γιὰ τὴν ἰδρυσην ἑνὸς ἀνώτατου κρατικοῦ ιδρύματος, καὶ κυρίως στὰ ἐρμηνευτικὰ εἰρωνικά σχόλια τοῦ Κουμανοῦδῃ. Ὑπενθυμίζω ὅτι ὁ Κουμανοῦδης συνήθιζε νὰ γράφει τίς σκέψεις του, τίς ἐντυπώσεις καὶ τίς κρίσεις του σὲ χαρτιά καὶ χαρτάκια, στὰ περιθώρια καὶ στὰ ἐξώφυλλα τῶν βιβλίων καὶ ὅπου ἄλλοῦ ὑπῆρχε ἐπιφάνεια γιὰ γράψιμο. Τὰ σημειώματα αὐτὰ δὲν τὰ ἀνακοίνωνε ποτέ, ἦσαν προσωρισμένα «εἰς ἑαυτόν», ὅπως εὖστοχα τὰ ὀνόμασε ὁ Κωνσταντῖνος Θ. Δημαρᾶς.

Τὰ σχόλιά του ἀρχίζουν ἀπὸ τὴν ὀνομασίαν τοῦ νέου ιδρύματος, τὸ ὁποῖο χαρακτηρίζει ὡς «συνέδριον τῶν παρανόμων Ἰουδαίων εἰς στρέβλωσιν τῆς καὶυμένης τῆς Ῥωμαϊκῆς γλώσσας». Δὲν λέγει γλώσσης, ὅπως θὰ περίμενε κανεὶς. Στὰ σημειώματά του καὶ στίς ἐπιστολές του ὁ γλωσσικὸς τύπος πού μεταχειρίζεται μαλακώνει.

Στὸ ἄρθρο 2, μετὰ τὴ φράσιν «περὶ τὴν ἐξέτασιν τῆς νέας ἑλληνικῆς γλώσσης» ὁ Κουμανοῦδης προσθέτει «καὶ φιλολογίας ἐδῶ ἔμελλε νὰ τεθῇ, ἀλλ' ἐξωβελίσθη κατ' ἀσύγγνωστον ἀνυποταξίας πείσμα εἰς τὰς Ὑπουργικὰς διαταγὰς. Τώρα addio

caro mio, Ὀρφανίδη καὶ Βλάχο καὶ Βερναρδάκη, δὲν θὰ ἐγκριθοῦν ὑπὸ 15 ἀνδρῶν τὰ λαμπρά σας ποιήματα καὶ δὲν θὰ στιγματισθοῦν τὰ τοῦ αἰσχίστου Λασκαράτου, Σολομοῦ, Τερτζέτη καὶ εἴτινος ἄλλου. Πόσον σᾶς κλαίω! ἀλλ' ἔχει ὁ Θεός! ἀκόμη δὲν ἐτελείωσεν ἡ πεντάμηνος διάρκεια τοῦ ὑπουργοῦ Χριστοπούλου ἡ βεβαία εἰς τὸ μέλλον μέχρι ἀφίξεως τοῦ βασιλέως Γεωργίου, καὶ ἡμπορεῖ ἀκόμη νὰ ἀλλάξῃ αὕτη ἡ παράγραφος, συγκατατιθεμένου εὐμενῶς εἰς τοῦτο τοῦ ἀνάμπτου ἐν πᾶσι καὶ ἀστεμφοῦς Φιλίππου Ἰωάννου, τοῦ στύλου τούτου πάσης πλήρους χαρακτῆρος εὐσταθείας».

Τὴν πρώτη παράγραφο τοῦ ἄρθρου 3 τοῦ Ὁργανισμοῦ ποὺ ὀρίζει τὰ τῶν συνεδριῶν τοῦ σώματος καὶ τὰ τοῦ κυρίου θέματος τῶν συζητήσεων, τῆς ρύθμισης καὶ τοῦ πλουτισμοῦ τῆς νέας ἐλληνικῆς καὶ γενικὰ ὅσων ἀφοροῦν τῇ γλώσσᾳ καὶ τῇ φιλολογίᾳ, ὁ Κουμανούδης σχολιάζει σὲ προσωπικὸ ἐπίπεδο:

«ἐδῶ doch χῶθηκε ἡ φιλολογία καὶ πλὴν ὁ θεὸς νὰ τὰ βγάλῃ δεξιά· ὁ Σαρίπολος λόγου χάριν θὰ εἰμπορεῖ νὰ γράφῃ πραγματείας περὶ τοῦ μεσαιωνικοῦ ἐλληνισμοῦ τοῦ Ζαμπελίου καὶ ὁ Ὀρφανίδης περὶ τοῦ Ἀστραπόγιαννου τοῦ Βαλαωρίτου καὶ ὁ Κόκκινος περὶ τῆς ποτὲ μεταφράσεως τοῦ περὶ ιδιοκτησίας συγγράμματος τοῦ Thiers, τῆς ὑπὸ Σίμου, καὶ οὕτω νὰ ἐξαιρῶνται τῆς ἀνάγκης τοῦ γράφειν περὶ τοῦ Ρουσσοπουλικοῦ εἶνε καὶ περὶ τοῦ Βερναρδακικοῦ θέλω φάγῃ».

Τὸ ἄρθρο 6 διαλαμβάνει περὶ ἀντεπιστελλόντων μελῶν. Ὁ Κουμανούδης δὲν παραλείπει νὰ μνημονεύσει τὰ μελλοντικὰ μέλη αὐτῆς τῆς κατηγορίας:

«δηλ. ὁ Χιώτης εἰς τὴν Ζάκυνθον καὶ ὁ Σταματίου εἰς τὴν Λευκάδα καὶ ὁ Δεκιγάλας εἰς τὴν Σαντορίνην καὶ ὁ Σαμαρτζίδης εἰς τὴν Κστυπόλιν».

Στὸ ἄρθρο 11 γίνεται λόγος γιὰ τὸ προεδρεῖο τὸ ὁποῖο θὰ ἀποτελεῖται «ἐξ ἐνὸς Προέδρου, ἐνὸς Ἀντιπροέδρου, ἀμφοτέρων ἐτησίων, καὶ ἐνὸς γραμματέως μονίμου». Τὸν τίτλο καὶ τὴ διάρκεια τῆς θητείας τοῦ γραμματέως σχολιάζει μὲ πολλὴ ὀξύτητα:

«Τοῦτον δὲν τὸν εἶπαν οὔτε διηγεκῇ οὔτε διὰ βίου, διότι ἴσως ἀναγνόντες τὸν Ἀριστοτέλην εἰς τὰ Πολιτικά¹¹ ἐνθυμήθησαν ὅτι ἐστὶ καὶ διανοίας γῆρας, καὶ διὰ νὰ μὴ βάλουν ἴσως τὸν ἐσχατόγηρων Βυζάντιον ἢ τὸν περὶ ἄλλας μερίμνας τυρβάζοντα Ραγκαβῆν, ἀλλ' ἄλλον τινὰ σφριγῶντα νέον, ἕως οὗ ἀποχρησάμενοι αὐτῷ καὶ δὴ καὶ καταχρησάμενοι, νὰ τὸν πετάξωσιν, ἵνα ὑποχρεώσωσι καὶ ἄλλον».

Στὸ ἄρθρο 27 ὀρίζεται ὅτι ἡ Ἐφημερίς τοῦ Συνεδρίου θὰ ἐκδίδεται στὸ Ἐθνικὸ Τυπογραφεῖο δημοσίᾳ δαπάνῃ. Ὁ Κουμανούδης βρῖσκει ἀφορμὴ γιὰ νὰ ἐπιτεθεῖ ἐναν-

11. 1271α ἔστι γάρ, ὥσπερ καὶ σώματος, καὶ διανοίας γῆρας.

τίον του Φιλίππου Ιωάννου, με τον οποίο ήταν υποχρεωμένος να συνεργάζεται καθημερινώς στην 'Αρχαιολογική 'Εταιρεία, από το 1859 έως το 1879. Και σε άλλα σημειώματα εκφράζεται με αυστηρότητα και ειρωνεία εναντίον του Φιλίππου Ιωάννου στον οποίο αποδίδει διάφορα ελαττώματα. 'Εδω του καταλογίζει αδιαφορία, τουλάχιστον προς την 'Αρχαιολογική 'Εταιρεία και τα συμφέροντά της.

«Τούτο δίδει αφορμήν εις πολλά σχόλια διά τον χαρακτήρα του Φιλίππου Ιωάννου, όστις όκτώ έτη ών της 'Αρχαιολογικής 'Εταιρείας Πρόεδρος δέν ήμπόρεσε κάνένα εκ των 18 ύπουργών ούδ' αυτόν τον Χριστόπουλον νά πείση νά εκδίδεται εν τώ 'Εθνικώ Τυπογραφείω ή 'Αρχαιολογική 'Εφημερίς και τώρα εύθυσ έν μιᾷ στιγμῇ πείθει τον Χριστόπουλον περί της ακαδημαϊκής εφημερίδος, διότι βέβαια τά έδω γεγραμμένα αυτός έν συνεννόήσει με τον ύπουργόν έγραψε, κ' αυτός είναι ό πρωταίτιος του νά γίνη ακαδημία άτε ανακοινώσας τῷ ύπουργῷ την εκ Παρισίων εκείνην έπιστολήν έν ή έζητείτο παρ' ήμῶν νά κάμωμεν έδω μίαν Société soeur της έν Παρισίοις νεωστί ίδρυθείσης, και ήμείς από άνθρωποπαρέσκειαν εύθυσ την εκάμαμεν».

Τήν τετραμελῆ έπιτροπή πού ύπογράφει τό σχέδιο (Φίλιππος Ιωάννου, Καστόρχης, Σαρίπολος και Βλάχος) ό Κουμανούδης χαρακτηρίζει άρκετά αυστηρά:

«'Επιτροπή περί γλώσσης έλληνικής ρυθμίσεως και ούδεις έν αυτῇ έξ επαγγέλματος έλληνιστής. Ούτω τιμᾷ ό ύπουργός Χριστόπουλος την κρίσιν του καθ' αυτόν ύπουργείου. 'Αλλ' ίσως έγινε τοῦτο όχι με σκοπόν. "Ας εἴμεθα έπεισιεῖς».

'Ανάμεσα στα πρόσωπα πού προσκλήθηκαν από τον 'Υπουργό Χριστόπουλο για νά συζητήσουν δέν μνημονεύεται ό 'Αλέξανδρος 'Ραγκαβῆς. Τοῦτο συμβαίνει γιατί στις 18 'Απριλίου του 1867 είχε αρχίσει τό ταξίδι του από Πειραιᾶ για τίς 'Ηνωμένες Πολιτεῖες, όπου είχε διορισθεῖ Πρεσβευτής. Στην 'Ελλάδα επέστρεψε¹² στις 18/30 'Ιουλίου του 1868. 'Ετσι τό κατ' έξοχήν ενδιαφερόμενο πρόσωπο για την ίδρυση της 'Ακαδημίας δέν μετέσχε στη σύντομη διαδικασία της συζητήσεως περί του Φιλολογικοῦ Συνεδρίου.

Μία από τίς σημαντικώτερες μορφές του αθηναϊκοῦ 19ου αἰῶνος, ό Στέφανος Κουμανούδης, αρνεῖται τῇ δημιουργία 'Ακαδημίας, την θεωρεῖ περιττή, και πιστεύει ότι δέν υπάρχουν τά κατάλληλα πρόσωπα τά όποια θά γίνουν 'Ακαδημαϊκοί. 'Ο Κουμανούδης, τον όποιο ό Wilamowitz θαύμαζε¹³, εκπρόσωπος του Διαφωτισμοῦ,

12. Ε.Θ. Σουλογιάννη, 'Αλέξανδρος 'Ρίζος 'Ραγκαβῆς (εκδόσεις 'Αρσενίδη, 'Αθήναι 1995), 72-83.

13. Β.Χ. Πετράκου, 'Η έν 'Αθήναις 'Αρχαιολογική 'Εταιρεία. 'Η ιστορία των 150 χρόνων της 1837-1987, ('Αθήναι 1987), 238.

πνεῦμα πρακτικό καὶ ὀργανωτικό, θεωρεῖ ὅτι ἡ γλῶσσα καὶ ἡ ρύθμισή της δὲν εἶναι ἔργο Ἀκαδημίας. Τῇ γνώμῃ του αὐτῇ τῇ βάσιζε στὴ βαθεῖα του γνώση τῆς ἀρχαίας, τῆς λατινικῆς καὶ τῆς νέας ἐλληνικῆς. Καὶ γιὰ τὶς τρεῖς γλῶσσες μᾶς ἔδωσε λεξικά τὰ ὁποῖα καὶ σήμερα διατηροῦν ἀκέραια τὴν ἀξία τους. Ἰδιαίτερα τὸ πρωτοποριακὸ λεξικὸ του *Συναγωγὴ Νέων Λέξεων* ὑπὸ τῶν λογίων πλασθεῖσων ἀπὸ τῆς ἀλώσεως μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων¹⁴ ἀποτελεῖ θησαυρὸ λεξικογραφίας καὶ τὸν συντάκτη του μπορούμε νὰ χαρακτηρίσουμε ὡς Ἑρῶα κτίστη τοῦ Κέντρου Ἑρεῦνης Ἐπιστημονικῶν Ὁρῶν καὶ Νεολογισμῶν τῆς Ἀκαδημίας μας.

Δεκαοκτὼ χρόνια ἀργότερα, κι ἐνῶ τὸ κτίριο τῆς Ἀκαδημίας ἔχει σχεδὸν ὀλοκληρωθεῖ, τὸ ζήτημα τῆς ἰδρύσεώς της τίθεται καὶ πάλι.

Κατὰ τὸ διάστημα 7/19 Αὐγούστου - 1/11 Ὀκτωβρίου τοῦ 1885 ὁ Ραγκαβῆς βρίσκεται στὴν Ἀθήνα¹⁵. Στις 10/21 Σεπτεμβρίου τῆς χρονιᾶς αὐτῆς, ἦταν τότε 76 ἐτῶν, ὑποβάλλει στὸν Ὑπουργὸ Παιδείας Ἀντώνιο Ζυγομαλά, τῆς Κυβερνήσεως Θεοδώρου Δηληγιάννη, ὑπόμνημα μὲ συνημμένο ἐκτενὲς νομοσχέδιο περὶ ἰδρύσεως Ἀκαδημίας. Ἔχει 27 ἄρθρα καὶ συνοδεύεται μὲ σχέδιο Διατάγματος «περὶ τῆς πρώτης ἐκλογῆς τῶν μελῶν τῆς Ἀκαδημίας»¹⁶. Στὸ ὑπόμνημα ὑπενθυμίζει, ὅτι αὐτὸς διὰ τοῦ Κων. Σχινᾶ, εἶχε προτρέψει τὸν Σίμωνα Σίνα εἰς τὴν ὑπὲρ τῆς Ἀκαδημίας δωρεά του καὶ ἐκφράζει τὴν λύπη του διότι ἡ ἐπιθυμία τοῦ δωρητοῦ δὲν πραγματοποιήθηκε. Στὸ νομοσχέδιο διαιρεῖ τὴν Ἀκαδημία σὲ πέντε τμήματα, Φιλολογικόν, Ἱστορικόν, Φυσικομαθηματικόν, Φιλοσοφικόν, Καλλιτεχνικόν. Κάθε τμῆμα θὰ περιλάμβανε «τοὺς ἐξοχωτέρους τῶν Ἑλλήνων συγγραφέων καὶ ποιητῶν». Ἔργο τῆς Ἀκαδημίας ἀκόμη θὰ εἶναι ἡ καλλιέργεια καὶ ὁ καθαρισμὸς τῆς γλώσσας, τῆς ὁμιλουμένης φυσικά, καὶ ἡ σύνταξη Νεοελληνικοῦ Λεξικοῦ.

Ἡ μέριμνα τοῦ Ραγκαβῆ γιὰ τὴν ἰδρυση τῆς Ἀκαδημίας ἦταν μόνιμη. Ὁ Δημήτριος Αἰγινήτης (1862-1934) διηγεῖται¹⁷ ὅτι ὁ Ραγκαβῆς κάποτε, σὲ βασιλικὴ ἀκρόαση, ζήτησε ἀπὸ τὸν Γεώργιο τὴν ἰδρυση τῆς Ἀκαδημίας. Ὁ βασιλεὺς τὸν ρώτησε:

«Καὶ ποῦ εἶναι οἱ Ἀκαδημαῖκοί, τοὺς ὁποίους θὰ διορίσωμεν; Ὁ Ραγκαβῆς ἤρχισε τότε νὰ ὀνομάζῃ τὸν Ἀσώπιον, τὸν Βυζάντιον, τὸν Μανούσην, τὸν Φαρμα-

14. Ἐν Ἀθήναις 1900.

15. Σουλογιάννης 154.

16. Γεωργίου Λαῖου, *Σίμων Σίνας*, (Ἀκαδημία Ἀθηνῶν, ἐν Ἀθήναις 1972), 399-406. Ἀλεξάνδρου Ρίζου *Ραγκαβῆ, Χειρόγραφος Κώδιξ ἀρ. 35* Ἐπιμ. Εὐθ. Θ. Σουλογιάννη - Ἰφιγ. Μποτουροπούλου, (Ἀκαδημία Ἀθηνῶν, Ἀθῆναι 1997), 265-277.

17. *ΙΑΑ* 1, 1926, 38.

κίδην, τὸν Φίλιππον Ἰωάννου καὶ ἄλλους ἀξίους νὰ καταλάβωσιν ἀκαδημαϊκὴν ἔδραν, πρὸ πολλοῦ ὅμως μεταστάντας τοῦ κόσμου τούτου. Ἄλλ' αὐτοὶ ἀπέθανον ἤδη, κύριε Ῥαγκαβῆ, εἶπεν ὁ βασιλεὺς. Ναί, ἀλλὰ τοὺς ἀφήσατε καὶ ἀπέθανον, Μεγαλειότατε»¹⁸.

Ἡ σύντομη ἀναδρομὴ στὸν 19ο αἰῶνα ἔδειξε, νομίζω, ὅτι ἡ ἐπιθυμία γιὰ ἱδρυση Ἀκαδημίας δὲν ἦταν καθολικὴ στοὺς ἐπιστημονικούς, φιλολογικούς καὶ ἀρχαιολογικούς κύκλους. Ὁ κύριος λόγος ἦταν ἡ ἔλλειψη καταλλήλων προσώπων ποὺ θὰ γίνονταν Ἀκαδημαϊκοί, προσώπων πέραν ἀμφισβήτησεων. Ἀλλὰ καὶ ἡ ἔλλειψη ἄλλων, περισσότερο ἀναγκαίων ἰδρυμάτων, ὅπως οἱ ἐπαγγελματικές καὶ οἱ τεχνικὲς σχολές, ἦταν ἐξ ἴσου σημαντικὸ ἐμπόδιο. Ἐξ ἄλλου ἡ ἐρευνητικὴ ἐπιστημονικὴ δραστηριότητα ἦταν ἀνύπαρκτη σχεδὸν σὲ ὅλους τοὺς ἐπιστημονικούς κλάδους. Ἡ ἀρχαιολογία, γιὰ λόγους καθαρὰ πολιτικούς καὶ οἰκονομικούς οἱ ὁποῖοι ἕως τὸ 1980 ἀποτελοῦσαν τὸν κύριον μοχλὸ τῆς προόδου τῆς ἐπιστήμης αὐτῆς, εἶχε τοὺς πλέον δραστήριους θεράποντες, τὸν Ross, τὸν Ραγκαβῆ, καὶ κυρίως τὸν Πιπτάκη, ὁ ὁποῖος ἕως τὸ 1863 θὰ διευθύνει τὴν Ἀρχαιολογικὴ Ὑπηρεσία. Ὡδὴ ὅμως τὸ 1859 γίνεται Γραμματεὺς τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας ὁ Στέφανος Κουμανούδης, ὁ ὁποῖος δίνει ἄλλη πνοὴ στὴν ἔρευνα τῶν ἀρχαίων τῆς Ἑλλάδος, ἔρευνα ἡ ὁποία συμπληρώνεται μὲ σοβαρὲς δημοσιεύσεις. Ἡ πρώτη προσπάθειά του γιὰ τὴν ἔκδοση ἐπιστημονικοῦ περιοδικοῦ, τοῦ *Φιλίστορος*, βάστηξε μόνο τρία χρόνια (1861-1863). Ἡ δεύτερη, μὲ τὴν ἔκδοση τοῦ *Ἀθηναίου* εἶχε μεγαλύτερη διάρκεια, δέκα χρόνια (1872-1881). Ἐνδιαμέσως (1862-1874) θὰ ἐκδοθεῖ ἡ *Ἀρχαιολογικὴ Ἐφημερίς* τῆς Δευτέρας περιόδου ἡ ὁποία θὰ συμπληρώνεται ἀπὸ τὸν *Φιλίστορα*. Τὴ συστηματικὴ ἐρευνητικὴ ἐπιστήμη ὅμως θὰ τὴν ἀσκήσουν, ἀπὸ τὴ δεκαετία τοῦ '80 καὶ πέρα, πρόσωπα ποὺ γεννήθηκαν μετὰ τὸν Ἀγώνα, ὁ Κωνσταντῖνος Κόντος τὸ 1835, ὁ Γεώργιος Χατζιδάκις τὸ 1848, ὅταν ὁ Ραγκαβῆς δημιουργεῖ τὸν Ἀρχαιολογικὸ Σύλλογο καὶ ὁ Κουμανούδης εἶναι 30 ἐτῶν. Τὰ νέα αὐτὰ ἄτομα θὰ ἔχουν σπουδάσει στὸ Ἐξωτερικὸ καὶ θὰ εἰσαγάγουν τὸ συστηματικὸ πνεῦμα τῆς τότε Εὐρώπης. Μνημονεύω μόνο τρεῖς, τὸν Παναγῆ Καββαδία (1850-1928), τὸν Χρῆστο Τσουντα (1857-

18. Ἀπόπειρα ἱδρύσεως τῆς Ἀκαδημίας ἔγινε, γιὰ τελευταία φορὰ στὸν 19ο αἰῶνα, τὸ 1900 ἐπὶ Κυβερνήσεως Γ. Θεοτόκη καὶ ὑπουργοῦ Παιδείας, πιθανώτατα, τοῦ Σπυρίδωνος Στάη. (Λαῖος 241). Τὸ σχέδιο ἱδρύσεως τῆς Ἀκαδημίας καὶ τὸν Ὀργανισμό της συνέταξε ὁ Σπυρίδων Λάμπρος, στὰ κατάλοιπα τοῦ ὁποίου καὶ βρέθηκε (Νέος Ἑλληνομνήμων, τόμ. Κ' 1926, 343-346· Λαῖος 406).

1934) καὶ τὸν Γεώργιο Χατζιδάκι (1848-1941) ποὺ ὑπῆρξαν καὶ πρῶτα μέλη τῆς Ἀκαδημίας. Ἡ Ἐπιστημονικὴ Ἑταιρεία θὰ ἰδρυθεῖ τὸ 1888 καὶ ἡ Ἀθηνᾶ, τὸ περιοδικό της, θὰ ἐκδοθεῖ τὸ 1889.

Ὅσο καὶ ἂν ἐπιδοκιμάζουμε τίς ἐνέργειες τοῦ Παγκαβῆ γιὰ δημιουργία Ἀκαδημίας, ἐξ ἴσου πρέπει νὰ δεχθοῦμε ὅτι οἱ ἀπόψεις τοῦ Κουμανούδη ἦσαν ὀρθότερες, δηλαδὴ περισσότερο ρεαλιστικές. Τὸ Ἰδρυμά μας γεννήθηκε στὴν κατάλληλη στιγμή καὶ τὰ πρῶτα μέλη της, τέκνα μιᾶς Ἑλλάδος μεγαλύτερης καὶ ὠρμότερης ἀπ' ὅ,τι ἡ Ἑλλάς τοῦ 19ου αἰῶνα, ἀποτελοῦν τὸ παλλάδιο τῆς σημερινῆς Ἀκαδημίας.

SUMMARY

The development of thinking on the issue of the creation of an Academy in Greece during the 19th century

The first project for the creation of an Academy in Greece appeared during the 1821 Revolution (in 1824). It could not be realized because of the war conditions. In 1848 Alexander Rizos Rangavis founded a special Association from the members of the Archaeological Society, a sort of Archaeological Academy, which was not successful. In 1867 the Minister of Education Charalambos Christopoulos, in cooperation with famous scholars of Athens, attempted to found an Academy aiming at the study of the new Greek language. Stephanos A. Koumanoudis declared himself against the attempt because he considered it, at that moment, as premature and non necessary to the country.